

HET TIJDPERK VAN DE STERKE MAN

GIDEON RACHMAN

HET TIJDPERK VAN DE STERKE MAN

Hoe de cultus van de leider de democratie bedreigt

vertaald door Fabian Petit

ALFABET UITGEVERS

2022

Copyright © 2022 Gideon Rachman
Oorspronkelijke titel *The Age of the Strongman*.
How the Cult of the Leader Threatens Democracy around the World
Oorspronkelijke uitgeverij Bodley Head,
een imprint van Vintage, Penguin Random House
© Nederlandse vertaling Fabian Petit en Alfabet Uitgevers
Omslagontwerp bij Barbara naar een ontwerp van Matt Broughton
Typografie binnenwerk Peter Verwey

ISBN 978 90 213 4182 8

NUR 320

alfabetuitgevers.nl

Alfabet Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Ter nagedachtenis aan Jack Rachman (1938-2021)

INHOUD

INLEIDING	9
1 POETIN – het archetype (2000)	45
2 ERDOĞAN – van liberale hervormer naar autoritaire sterke man (2003)	68
3 XI JINPING – China en de terugkeer van de persoonlijkheidscultus (2012)	87
4 MODI – de politiek van de sterke man in 's werelds grootste democratie (2014)	112
5 ORBÁN, KACZYŃSKI en de opkomst van illiberaal Europa (2015)	136
6 BORIS JOHNSON , Brexit en het Verenigd Koninkrijk (2016)	156
7 DONALD TRUMP – de Amerikaanse sterke man (2016)	179
8 RODRIGO DUTERTE en de uitholling van de democratie in Zuidoost-Azië (2016)	199
9 DE OPKOMST VAN MBS EN NETANYAHU (2017)	218
10 BOLSONARO, AMLO en de terugkeer van de Latijns-Amerikaanse caudillo (2016)	238

11 ABIY AHMED en democratische desillusie in Afrika (2019)	259
12 MERKEL, MACRON en Europa's strijd tegen de sterke mannen (2020)	278
13 GEORGE SOROS, STEVE BANNON en de ideeënstrijd	295
EPILOOG Biden in het tijdperk van de sterke man	323
NAWOORD (2022)	351
DANKWOORD	361
NOTEN	363
REGISTER	387

INLEIDING

IN HET VOORJAAR van 2018 bereidde het Witte Huis zich voor op een topontmoeting tussen Donald Trump en Kim Jong-un. In het Old Executive Office Building, waar de nationale veiligheidsstaf van de Amerikaanse president werkt, merkte een van Trumps assistenten met een ietwat schaapachtige glimlach op: ‘De president gaat graag de confrontatie met autoritaire leiders aan.’

Het was duidelijk dat zelfs een aantal van zijn senior medewerkers zich ongemakkelijk voelde bij Trumps voorliefde voor dictators. In het Witte Huis bleef de onuitgesproken gedachte hangen dat Trump zelf een paar dictatoriale gewoonten in het hart van ’s werelds beste democratie had geïntroduceerd. De wilde retoriek van de president, zijn voorliefde voor militaire parades, zijn wegstappen bij belangenconflicten en zijn onverdraagzaamheid jegens journalisten en rechters zijn allemaal kenmerken van de wijze waarop de sterke man regeert – een stijl waarvan tot voor kort werd aangenomen dat die in ontwikkelde democratieën van het Westen niet voorkwam.

Maar Trump belichaamde wel degelijk de tijdgeest. Sinds 2000

is de opkomst van de sterke leider een centraal kenmerk van de wereldpolitiek geworden. Van hoofdsteden als Moskou, Peking, Delhi, Ankara, Boedapest en Warschau tot Manilla, Riyad en Brasilia zijn zelfbenoemde ‘sterke mannen’ (tot dusver zijn het inderdaad allemaal mannen) aan de macht gekomen.

Deze leiders zijn doorgaans nationalist en cultuurconservatieven, met weinig tolerantie voor minderheden, afwijkende meningen of de belangen van buitenlanders. In eigen land beweren ze voor het gewone volk en tegen de ‘globalistische’ elites op te komen. In het buitenland profileren ze zich als de belichaming van hun land. En overal waar ze komen, moedigen ze een persoonlijkheidscultus aan.

Het tijdperk van de sterke man begon lang voordat Trump het Witte Huis veroverde. Het zal ook in de periode na Trump een centraal thema binnen de wereldpolitiek blijven. De twee opkomende wereldmachten van de eenentwintigste eeuw, China en India, zijn beide ten prooi gevallen aan de politiek van de sterke man. Ondanks hun heel verschillende politieke systemen hebben Xi Jinping en Narendra Modi in hun landen een persoonlijkere wijze van regeren geïntroduceerd die gekenmerkt wordt door nationalisme, ‘sterke’ retoriek en felle vijandigheid tegenover het liberalisme. De twee belangrijkste mogendheden aan de oostgrenzen van de Europese Unie, Rusland en Turkije, worden bestuurd door sterke mannen. Zowel Vladimir Poetin als Recep Tayyip Erdoğan is nu zo’n twintig jaar aan de macht. De regeerstijl van de sterke man is de EU zelf binnengedrongen via Viktor Orbán in Hongarije en Jarosław Kaczyński in Polen. Zelfs Boris Johnson heeft in het Verenigd Koninkrijk met deze politieke stijl geflirt – in zijn houding tegenover de wet, diplomatie en afwijkende meningen binnen zijn eigen partij. De twee grootste landen van Latijns-Amerika, Brazilië en Mexico, worden mo-

menteel geleid door Jair Bolsonaro en Andrés Manuel López Obrador (in de volksmond beter bekend als AMLO). Bolsonaro is extreemrechts, AMLO links-populistisch. Maar beide leiders passen in het model van de sterke man en moedigen een persoonlijkheidscultus en minachting voor staatsinstellingen aan.

Dit internationale patroon benadrukt een centraal thema van dit boek: de stijl van de sterke man blijft niet tot autoritaire systemen beperkt. Hij is nu ook gangbaar geworden bij democratisch gekozen politici. Een sterke man aan het hoofd van een democratie, zoals Donald Trump, wordt geconfronteerd met institutionele beperkingen die niet gelden voor leiders zoals Xi Jinping of Vladimir Poetin. Maar de instincten van leiders als Trump, Duterte of Bolsonaro vertonen verontrustend veel gelijkenis met die van de sterke mannen aan de top in China en Rusland.

De wereldwijde opkomst van sterke mannen als regeringsleiders heeft de mondiale politiek ingrijpend veranderd. We bevinden ons momenteel in het midden van de langdurigste wereldwijde aanval op liberaal-democratische waarden sinds de jaren dertig van de vorige eeuw. Vanuit de puinhopen van de Tweede Wereldoorlog heeft de politieke vrijheid zich gedurende ongeveer zestig jaar over de hele wereld verspreid. De vooruitgang was onregelmatig en de definities van democratie zijn onnauwkeurig, maar er werd een duidelijke algemene richting ingeslagen. In 1945 telde de wereld slechts 12 democratieën. In 2002 waren dat er 92, en werd het aantal autocratieën voor het eerst in de geschiedenis overtroffen.¹

Sindsdien is de groep landen die formeel als een democratie worden beschouwd de autocratische regimes in aantal net voor-gebleven. Maar er is een proces van democratische erosie aan de gang. Freedom House, de ngo die jaarlijks verslag uitbrengt over de politieke vrijheid in de wereld, wijst erop dat 2020 het

vijftiende achtereenvolgende jaar was dat wereldwijd de vrijheid afnam. Na de opleving van de burgerlijke en politieke vrijheden vanaf het einde van de Koude Oorlog keerde het tij in 2005. Het aantal landen waar de vrijheid afneemt is sindsdien elk jaar groter dan het aantal landen waar politieke en burgerlijke vrijheden toenemen. Freedom House stelt het zo: 'De lange democratische recessie wordt steeds erger.'² De opkomst van sterke mannen als leiders speelt in dit proces een centrale rol. Dit komt doordat de politieke stijl van de sterke man de instincten van de leider boven de wet en de instellingen plaatst.

De huidige sterke mannen aan de top opereren in een mondiaal politiek milieu dat heel anders is dan dat van de dictators van de jaren dertig. Oorlogen tussen wereldmachten zijn ongebruikelijk geworden. De globalisering heeft de wereldeconomie ingrijpend veranderd. De verspreiding van het internationale recht heeft nieuwe verwachtingen over het gedrag van internationale leiders in het leven geroepen. Maar de technologieën van de eenentwintigste eeuw bieden de sterke mannen aan de top ook nieuwe manieren om rechtstreeks met de massa te communiceren, evenals gevaarlijke nieuwe tools voor sociale controle – in het bijzonder de mogelijkheid de bewegingen en het gedrag van burgers te volgen. Inzet van deze tools kan de autoritaire wending van de eenentwintigste eeuw versterken.

Joe Biden heeft de wereldwijde promotie van de democratie tot kerndoel van zijn presidentschap gemaakt. Maar hij is midden in het tijdperk van de sterke man aan de macht gekomen. Populistische en autoritaire leiders bepalen nu wat er zich in de wereldpolitiek afspeelt. Ze drijven mee op een golf van herlevend nationalisme en culturele en territoriale conflicten die wellicht te krachtig is om door Bidens herbevestiging van liberale waarden en Amerikaans leiderschap te worden gekeerd.

Ook in de vs heeft de overwinning van Biden de bladzijde van de politiek van de sterke man niet definitief omgeslagen. Donald Trump deed het lang niet slecht bij de presidentsverkiezingen van 2020, waardoor er meteen sprake was van zijn kandidatuur voor de presidentsverkiezingen van 2024. Zelfs als Trump zich terugtrekt uit de frontlinie van de politiek, zullen toekomstige Republikeinse kanshebbers waarschijnlijk de politieke formule omarmen die hij heeft opgesteld.

Chinese nationalistes schilderen Biden vaak af als een oude, zwakke leider, die president is van een Amerika dat onomkeerbaar op verval afstevent. Daarentegen profileert China zichzelf als een herrijzende macht, met een sterke, energieke leider. In de opkomende wereldorde kan de president van China binnenkort misschien de titel opeisen die altijd automatisch aan de president van de Verenigde Staten werd verleend – die van ‘machtigste man ter wereld’.

De centrale uitdaging voor Biden als president bestaat erin de vitaliteit van de liberale democratie in binnen- en buitenland aan te tonen. Als hij faalt, zou zijn presidentschap weleens niet meer kunnen zijn dan een intermezzo in het tijdperk van de sterke man.

Als liberale politici willen zegeviereren in de strijd met de politiek van de sterke man, moeten ze begrijpen waarmee ze te maken hebben. In dit boek probeer ik een antwoord te geven op drie centrale vragen over het tijdperk van de sterke man. Wanneer begon de tendens van de sterke man aan te slaan? Wat zijn de voornaamste kenmerken van deze tendens? En waarom is hij er gekomen?

Op 31 december 1999 kwam Vladimir Poetin aan de macht in Rusland. Hij werd een belangrijk symbool en zelfs een inspi-

ratiebron voor een nieuwe generatie toekomstige autoritaire leiders die bewondering hadden voor zijn nationalisme, zijn durf, zijn bereidheid geweld te gebruiken en zijn minachting voor ‘politieke correctheid’.

Maar in zijn eerste jaren aan de macht was Poetin erop gebrand als een betrouwbare partner in een gevestigde wereldorde te worden beschouwd. Toen Bill Clinton hem in juni 2000 in het Kremlin ontmoette, verklaarde de Amerikaanse president dat zijn Russische tegenhanger ‘volledig in staat is een welvarend en sterk Rusland op te bouwen, waar vrijheid, pluralisme en de rechtsstaat behouden blijven.’³ Tijdens zijn eerste ontmoeting met George W. Bush in 2001 maakte Poetin indruk op de Amerikaanse president, die opmerkte: ‘We hadden een zeer goede dialoog. Ik kreeg een idee van zijn bezieling.’

Poetin ontpopte zich pas echt tot een vijand van de door de vs geleide orde met een toespraak in 2007 in München waarin hij Amerika veroordeelde, gevolgd door de militaire aanval van Rusland op buurland Georgië in 2008. Vanaf dat moment leek Poetins bombastische, agressieve politieke stijl een anomalie naast het voorzichtige pragmatisme van de andere belangrijke wereldleiders van die tijd: Barack Obama in de vs, Angela Merkel in Duitsland en Hu Jintao in China. Merkel deed Poetin af als een leider die met negentiende-eeuwse middelen eenentwintigste-eeuwse problemen wil oplossen.⁴ Maar in plaats van een anachronisme was Poetin een voorbode van wat nog zou komen. Symbolisch genoeg kwam hij bij het aanbreken van de eenentwintigste eeuw aan de macht.

In 2003, drie jaar na de machtsovername van Poetin in Rusland, werd Recep Tayyip Erdoğan premier van Turkije. Net als bij Poetin heeft het een tijd geduurd voordat Erdoğan de stijl van de sterke man omarmde. Aanvankelijk werd Erdoğan in het

Westen bejubeld als een liberale hervormer, maar hij is in de bijna twee decennia dat hij aan de macht is steeds autocratischer geworden: hij laat journalisten en politieke rivalen gevangenzetten, het leger, de rechtbanken en de overheidsdiensten zuiveren en voor zichzelf een enorm paleis in Ankara neerzetten, en hij houdt er een paranoïde, samenzweerderig wereldbeeld op na.

Rusland en Turkije zijn beide grote landen met economieën die omvangrijk genoeg zijn om in aanmerking te komen voor het lidmaatschap van de G20. Maar het zijn geen wereldmachten meer. Het moment waarop het tijdperk van de sterke man echt een wereldwijd fenomeen werd, kan dus het beste worden teruggevoerd op 2012: het jaar waarin Xi Jinping aan de macht kwam in China.

In de decennia na de dood van Mao Zedong in 1976 is de Chinese Communistische Partij voorzichtig overgeschakeld op een collectievere regeerstijl. Maar hoewel China nu een onherkenbaar welvarender en geavanceerder land is dan onder Mao, heeft president Xi duidelijk heimwee naar een aantal maoïstische thema's uit zijn jeugd. Onder zijn leiding begint de propagandamachine van de partij een persoonlijkheidscultus te scheppen rond 'Xi dada' (Oom Xi). De stap naar het leiderschap van de sterke man wordt in 2018 gecementeerd met de afschaffing van de begrensde presidentiële ambtstermijn – waardoor Xi mogelijk levenslang kan regeren.

De andere opkomende grootmacht van Azië, India, volgde in 2014 een soortgelijke weg met de verkiezing van Narendra Modi, leider van de hindoernationalistische Bharatiya Janata-partij (BJP). Als oppositieleider was Modi al zo controversieel dat hij de vs niet in mocht wegens zijn rol in een antimoslimpogrom in zijn thuisstaat Gujarat in 2002. Als leider van India positioneerde hij zich als de man die het zou opnemen tegen de vijanden van

de natie in binnen- en buitenland. Zijn bereidheid in 2019 vermeende terroristische basissen in Pakistan te bombarderen, kon op de enthousiaste instemming van veel Indiërs rekenen en zette de toon voor een succesvolle herverkiezingscampagne, waarin Modi de kiezers verzekerde: ‘Wie op de Lotus [het symbool van zijn partij] stemt, drukt niet op een knop maar haalt de trekker over en schiet terroristen door het hoofd.’

In 2015 beleefde de regeerstijl van de sterke man een belangrijke doorbraak in de Europese Unie, die zichzelf afficheert als een club van liberale democratieën. In dat jaar werd Viktor Orbán, de steeds autoritairder geworden premier van Hongarije, een held voor populistisch rechts in het Westen toen hij de campagne aanvoerde om de komst van vluchtelingen en migranten uit het Midden-Oosten tegen te houden. In hetzelfde jaar won in Polen de populistisch-rechtse partij Prawo i Sprawiedliwość (Recht en Rechtvaardigheid; pis), onder leiding van Jarosław Kaczyński, zowel de presidents- als de parlementsverkiezingen.

De migratiecrisis in Europa diende ook als achtergrond bij het Britse Brexit-referendum in juni 2016. De Leave-campagne onder leiding van Boris Johnson speelde in op de angst voor moslimimmigratie en beweerde ten onrechte dat Turkije op het punt stond toe te treden tot de EU en het Verenigd Koninkrijk met nieuwe migranten zou overspoelen. De door Vote Leave gekozen slogan ‘Take Back Control’ was een krachtige stemmentrekker, die de campagne naar een verrassende overwinning voerde. Steve Bannon, campagneleider van Trump in 2016, beweerde later dat hij op het moment waarop het Verenigd Koninkrijk voor de Brexit stemde, wist dat Trump de presidentsverkiezingen zou winnen.

Dus toen Trump in november 2016 inderdaad het Witte Huis veroverde, maakte hij – in zekere zin – gewoon deel uit van een

gevestigde wereldwijde trend. Maar door de unieke economische en culturele macht van de vs veranderde de opkomst van Trump de sfeer van de wereldpolitiek: de stijl van de sterke man werd erdoor bekrachtigd en gelegitimeerd, en er kwam een golf van na-apers op gang.

Het eerste buitenlandse bezoek van president Trump was aan Saoedi-Arabië in mei 2017. In datzelfde jaar was kroonprins Mohammed bin Salman feitelijk de leider geworden van dat land – de rijkste en machtigste Arabische natie. De nieuwe leider bouwde snel een wereldwijde bekendheid op die ongekend was voor de geheimzinnige, in zichzelf gekeerde Saoedische koninklijke familie. MBS, zoals hij bekend raakte, werd door sommigen in het Westen bejubeld als precies het soort autoritaire hervormer dat Saoedi-Arabië nodig had – totdat de moord op Jamal Khashoggi, een dissidente journalist wiens lichaam in stukken werd gezaagd, de westerse fans van de kroonprins schokte. Toen MBS vervolgens op de G20-top werd omhelsd door een lachende Vladimir Poetin, leek dat de wetteloosheid en straffeloosheid van het tijdperk van de sterke man in één beeld samen te ballen.

Brazilië, het grootste land van Latijns-Amerika, viel in 2018 voor de lokroep van de politiek van de sterke man toen het Jair Bolsonaro tot president koos. De ‘Trump van de Tropen’ wist de presidentsverkiezingen te winnen na een carrière aan de obscure zijlijnen van de rechtse politiek en met overname van veel thema’s en slogans van het trumpisme – door ‘politieke correctheid’, ‘globalisme’, ‘nepnieuwsmedia’ en milieu-ngo’s te hekelen en tegelijkertijd wapenbezitters, evangelisten, veeboeren en de staat Israël te omarmen.

Afrika leek in 2018 enige verlichting te bieden in de opmars van de politiek van de sterke man. Abiy Ahmed, de nieuwe leider van Ethiopië – het op een na dichtstbevolkte land van het

continent –, trok internationaal de aandacht toen hij politieke gevangenen vrijliet en een einde maakte aan de lange oorlog met Eritrea. In 2019 werd hij daarvoor beloond met de Nobelprijs voor de Vrede. Maar het jaar daarop lanceerde de Ethiopische leider een militaire campagne tegen rebellen in de regio Tigray, met duizenden doden en beschuldigingen van oorlogsmisdaden tot gevolg. De ommezwaai van Abiy deed vrezen dat hij de zoveelste wereldleider was die zich, na in het Westen als een liberale hervormer te zijn bejubeld, ontpopt tot een autocratische sterke man.

Deze neiging van westerse verslaggevers om sterke leiders aanvankelijk te verwarren met liberale hervormers lijkt een soort patroon te vormen. Toen Erdoğan voor het eerst aan de macht kwam in Turkije, werd hij in *The New York Times* omschreven als ‘een islamitische politicus die een voorstander is van democratisch pluralisme’.⁵ In vergelijkbare trant voorspelde Nicholas Kristof, columnist bij *The New York Times*, in 2013 dat Xi ‘een opleving van economische hervormingen en waarschijnlijk ook enige politieke versoepeling teweeg zou brengen’. Hij sprak de hoop uit dat onder Xi ‘Mao’s stoffelijk overschot van het Plein van de Hemelse Vrede zal worden verwijderd’.⁶ Twee jaar later schilderde Thomas Friedman, een andere invloedrijke columnist van *The New York Times*, kroonprins Mohammed bin Salman af als een hervormingsgezinde wervelwind, ‘met als missie de manier waarop Saoedi-Arabië wordt bestuurd te veranderen’.⁷ Toen het in 2017 klachten regende over MBS’ reputatie op het gebied van mensenrechten, leek Friedman deze bezwaren weg te wuiven door te schrijven dat ‘volmaaktheid hier niet op het menu staat. Iemand moest deze klus klaren en zo Saoedi-Arabië de eenentwintigste eeuw in sleuren’.⁸

En dan was er nog de Britse columnist die de machtsoverna-

me van Narendra Modi in 2014 verwelkomde met een artikel getiteld: ‘India heeft een optater nodig en Modi is het risico waard’. Wie had dat geschreven? Dat was ik, om eerlijk te zijn. Ik omschreef de opkomst van de Indiase leider van bescheiden theeverkoper tot leider van het land ook als ‘spannend’.⁹ Nu ik getuige ben geweest van Modi’s minachting voor burgerrechten, zou ik een ander woord kiezen.

Met deze verzamelde naïeve voorspellingen en gelogenstrafte hoop voor ogen is het een interessante vraag waarom westerse verslaggevers het telkens bij het verkeerde eind hadden. Achteraf denk ik dat het wensdenken was, gecombineerd met een overmatig vertrouwen in de kracht van liberale politieke en economische ideeën, veroorzaakt door de ‘overwinning’ tijdens de Koude Oorlog. Westerse opiniemakers hadden hierdoor niet in de gaten dat het tij zich wereldwijd tegen het liberalisme keerde. Maar in 2020, één generatie nadat Poetin aan de macht was gekomen, was het moeilijk niet in de gaten te hebben wat er aan de hand was. Liberale waarden zoals vrijheid van meningsuiting, onafhankelijke rechtspraak en rechten van minderheden liggen overal ter wereld onder vuur.¹⁰

Deze sombere tendens roept twee nieuwe vragen op: wat is de politiek van de sterke man en waarom is ze in opkomst?

Het argument dat we nu in het tijdperk van de sterke man leven, stuit op een voor de hand liggend bezwaar: is het echt mogelijk democratisch verkozen leiders als Trump of Modi te vergelijken met ongekozen autocraten als Xi of MBS?

Dergelijke vergelijkingen moeten voorzichtig en met gevoel voor proportionaliteit worden gehanteerd, maar ik ben van mening dat ze gegrond en zelfs van vitaal belang zijn. De in dit boek besproken heersende sterke mannen maken deel uit van een

continuüm. Aan het ene eind staan de onbetwiste autocraten zoals de leiders van China en Saoedi-Arabië. Dan zijn er figuren in het midden, zoals Poetin en Erdoğan. Ze moeten zich houden aan een aantal beperkingen van een democratie, zoals verkiezingen en een beperkte persvrijheid, maar ze kunnen ook tegenstanders gevangennemen en decennialang regeren. En dan zijn er politici die in democratieën werkzaam zijn maar minachting voor democratische normen aan de dag leggen en erop uit lijken te zijn deze te ondermijnen: Trump, Orbán, Modi en Bolsonaro bevinden zich aan dit eind van het spectrum.

Maar dit boek is niet bedoeld als een handleiding van de dictators van de wereld. Hoewel ik sterke mannen zoals Donald Trump en Benjamin Netanyahu bespreek, heb ik een tiran als Kim Jong-un en andere misdadige leiders, zoals Aleksandr Loekasjenko van Belarus of Hun Sen van Cambodja, buiten beschouwing gelaten. *Het tijdperk van de sterke man* beschrijft de opkomst van een nieuwe generatie en een nieuw type nationalistische en populistische leiders, verbonden door hun minachting voor het liberalisme en hun omarming van nieuwe methoden van autoritair gezag. Sinds het begin van de eenentwintigste eeuw doet het fenomeen van de sterke man zich in bijna alle grote machtscentra van de wereld gelden: de vs, China, Rusland, India, de EU en Latijns-Amerika. Hun Sen en Loekasjenko daarentegen heersen over kleine staten en zijn beiden sinds de jaren negentig aan de macht; de Kim-dynastie heeft het sinds 1948 voor het zeggen in Noord-Korea. Elk van deze drie leiders heeft kenmerken van een sterke man, maar ze staan niet centraal in de verandering van het klimaat van de wereldpolitiek in de afgelopen twintig jaar.

Sommige Britse lezers zullen de wenkbrauwen fronsen als ze zien dat Boris Johnson op de lijst van sterke leiders prijkt.